

Fördomar på förstasidan

– Rasifiering av romer och resande i Malmöpressen under perioden 1888 till 1904

DAVID HENDERUP LARSSON

LUNDS UNIVERSITET

Abstract

Denna artikel undersöker hur romer och resande framställdes i svenska tidningar mellan 1888 och 1904. Fokus ligger på användningen av begreppen ”zigenare” och ”tattare” samt de rasistiska föreställningarna som påverkade hur dessa grupper porträtterades. Genom att analysera tidningarna *Arbetet* och *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* visar studien att romer och resande framställdes som skilda grupper, men båda associerades med en kringvandrande livsstil. Resultaten pekar också på att romer i högre grad än resande rasifierades och ansågs vara en separat folkgrupp medan resande framställdes som en avvikande del av den svenska befolkningen.

Nyckelord: rasifiering, fördomar, roma, resande, minoritet, rasism

Inledning

Den grannesta flicka där hemma, pina å dö, ä Måns tattaress svartögda Emma, e däjelig mö. Hennes hår dä ä svart som di mörkesta nättera. Ä då underlit då att jag längtar ätter'a? ... Å far min han säjer där hemma att ja, ja är dum, som håller af Tattare-Emma. —Hva bryr ja mej um att tattare-Måns, hennes far, ä en stackare, å skälles för skojare, tjyfstryk å rackare!¹

Dikten, publicerad i *Arbetet* 1893, är ett bra exempel av de föreställningar om resandefolket som fanns under tiden av dess tillkomst. Fascinationen för det exotiska i Emmas svarta hår och svarta ögon, och Tattare-Måns som kallas för skojare och rackare är två exempel på hur skrivelser om resande ofta såg ut i dagstidningar under perioden vid 1800-talets slut. Romer och resande har blivit förtryckta och exkluderade från det svenska samhället i århundraden och slutet på 1800-talet var inget undantag. Romska grupper som kom till Sverige möttes ofta av motstånd från både befolkningen och staten, i form av polisens agerande. Det var inte ovanligt att polisen höll kvar grupper vid gränsen för att sedan skicka dem utomlands igen. Å ena sidan såg man romerna som en lägre stående och ociviliserad grupp som var oförmögna att vara del av det moderna industrialiserade samhället, å andra sidan som ett vackert, naturtroget, mystiskt och konstnärligt folkslag.

De föreställningar som fanns om romer och resande formade politiken som rörde dessa grupper i samhället. Uppfattningar om romer var ofta färgade av romantiserande eller diskriminerande toner och bidrog till en komplex och ofta motsägelsefull bild av romer och resande i det offentliga medvetandet. Dessa fördomar om romer resulterade i långvariga effekter på samhällsstrukturer. Den institutionella

---

¹ ”Den grannesta flicka”, *Arbetet (Arbt)* 15/12 1893.

diskrimineringen och de förändrade individuella attityderna gjorde det svårt för romer att bli accepterade i samhället. Sedan år 2000 utgör romer en egen nationell minoritet i Sverige.

Sveriges 1800-tal och romernas ställning

Under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet genomgick det svenska samhället en betydande utveckling, starkt präglad av arbetarklassens framväxt, industriell tillväxt och mekanisering.² Denna period innebar förbättrade arbetsförhållanden och livskvalitet för arbetarklassen samt en ökning av krav på politisk representation i riksdagen.³ För marginaliserade grupper som romer och resande, vars närvaro i Sverige sträcker sig tillbaka till 1500-talet, innebar denna tid både möjligheter och fortsatt marginalisering.⁴ Trots att industrialiseringen öppnade upp för nya arbetsmöjligheter, var dessa grupper fortfarande utsatta för omfattande diskriminering och stod utanför det växande välfärdssystemet. Denna tid markerade också framväxten av diskriminerande politik som särskilt riktade sig mot dem vilket kulminerade i den så kallade *tattarfrågan*.⁵ Gruppen kallad *tattare* räknades inte till den svenska befolkningen i lagstiftningen förrän år 1897.⁶ Synen på en annan grupp, den som kallades *zigenare*, var annorlunda. De sågs som främlingar och som ett eget folk, en egen ras. Detta sätt att tänka har sin grund i 1700-talets tankevärld och var inte någon ny idé för 1800-talets människor.⁷ I de utökade kraven på politisk representation intog pressen en central roll och bidrog till att medborgarna kunde engagera sig i politiken på nationell nivå. Det blev populärt att läsa dagstidningar och tidningsupplagorna växte. Tidningarna ville både representera den folkliga opinionen i sina skrivelser och samtidigt leda opinionen.⁸ Eftersom dagstidningarna både speglade och formade allmänhetens åsikter, är de en värdefull källa för att förstå hur olika grupper i samhället porträtterades. Mitt källmaterial består av tidningsartiklar publicerade mellan 1888 och 1904 i två svenska tidningar med skilda politiska ideologier, vars utgivning utgick från Malmö: *Arbetet* och *Sydsvenska Dagbladet Snällposten*, hädanefter förkortat *SDS*. *Arbetet* var en socialistisk och arbetarfrämjande tidning medan *SDS* var en liberal tidning med moderat betoning.⁹ Materialet består av artiklar som behandlar både romer och resande. *SDS* var vid tiden för undersökningen en betydligt större tidning än *Arbetet*.

Genom att analysera artiklar om romer och resande i *Arbetet* och *SDS* kan vi identifiera de rasistiska stereotyper som präglade samhällsdebatten. Genom att granska tidningarnas skrivelser om romer och resande under tiden kring sekelskiftet år 1900 vill jag i den här artikeln problematisera och undersöka de rasföreställningar som fanns om romer och resande samt vilka rasegenskaper de blev tillskrivna. Jag vill

---

² Åke Holmberg, Åke Thulstrup & Jarl Torbacke, *Världens historia 1870—1914* (Stockholm 1974) s. 16.

³ Harald Gustafsson, *Nordens historia; en historisk region under 1200 år*, 3, uppl. (Lund 2017) s. 195.; Holmberg *et al* (1974) s. 16–19.

⁴ Jan Selling, *Svensk antiziganism: Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*, 2, uppl. (Limhamn 2014) s. 11.

⁵ En politisk fråga där resandefolkets sågs som ett samhällsproblem som krävde en lösning genom lagstadgning riktad mot gruppen.

⁶ Norma Montesino Parra, *Zigenarfrågan: Intervention och romantik*, Diss. (Lund 2002) s. 97.

⁷ Selling (2014) s. 182.

⁸ Dag Nordmark, Eric Johannesson & Birgit Petersson, *Den svenska pressens historia 2: Åren då allting hände (1830–1897)* (Stockholm 2001) s. 213–214.

⁹ Lars Furhoff & Hans Hederberg, *Dagspressen i Sverige* (Stockholm 1965) s. 154–155.

även undersöka hur uppfattningen av och framställandet av romer och resande skilde sig mellan tidningarna. Denna artikel är baserad på min kandidatuppsats och fokuserar på hur romer och resande har framställts som raser, det vill säga *rasifiering*.¹⁰ Artikeln är baserad på en kvantitativ och kvalitativ undersökning av 383 tidningsartiklar som publicerades från 1888 till 1904.

Rasifiering och gränsdragningar

Sociologerna Robert Miles och Malcolm Browns bok *Racism* bryter ned rasism som fenomen i sina beståndsdelar och diskuterar hur uppfattningar om ras konstrueras. Teorin inkluderar dialektiken av ”den egna” och ”den andre”. Genom indelning av människor i raser där kulturella och biologiska egenskaper blir tillskrivna hela gruppen skapas även föreställningar om den egna som en ras.¹¹ Genom att tillskriva ”den andre” en egenskap blir således även den egna tillskriven en motsatt egenskap. Med grund i teorin kommer jag använda det analytiska begreppet *rasifiering* i undersökningen. De definierar rasifiering som processen av att skapa gränser och gruppera individer inom dessa gränser med grund i upplevda, medfödda och/eller biologiska egenskaper.¹² Inom denna definition räknas endast kommentarer om upplevda biologiska egenskaper in i begreppet. Kulturella aspekter separeras från konceptet. Miles och Browns teori om rasifiering innebär att genetiska eller fenotypiska karaktärsdrag, riktiga eller upplevda, tillsammans bildar en ras.¹³ Raser är således en social konstruktion och kan av den anledningen brytas ned i sina beståndsdelar. Historikern Martin Ericsson definierar rasifiering med avstamp i Miles och Brown som: ”Den särskiljning som sker på grundval av påståenden om fenotypi eller biologiskt ärftliga egenskaper.”¹⁴

Jag förhåller mig till båda definitionerna av rasifiering och operationaliserar begreppet genom följande kriterier i min undersökning. Första kriteriet är att ett subjekt eller flera tillskrivs upplevda egenskaper. Det andra kriteriet är att dessa egenskaper ska vara biologiskt ärftliga eller fenotypiska. Även de artiklar som uttryckligen använder begreppet ”ras” för att beskriva romer eller resande har jag valt att ta med under detta analytiska begrepp.

Begreppen zigenare och tattare

I så stor utsträckning som möjligt kommer jag att använda begreppen romer och resande i stället för zigenare och tattare. Begreppet romer har ofta förknippats med begreppet zigenare och begreppet resande har ofta förknippats med begreppet tattare. Jag kommer i denna artikel, för enkelhetens skull, att simplificera begreppen och använda dem synonymt, i formen av begreppsparen romer/zigenare och

---

¹⁰ För en grundligare analys och diskussion där begreppen etnifiering och exotifiering ingår, se David Henderup Larsson, ”Fördomar på förstasidan: Synen på romer och resande i två svenska dagstidningar under perioden 1888 till 1904” Kandidatuppsats (Lund 2024). <<http://lup.lub.lu.se/student-papers/record/9144503>>.

¹¹ Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism* (London 2003) s. 86.

¹² Miles & Brown (2003) s. 100.

¹³ Miles & Brown (2003) s. 101.

¹⁴ Martin Ericsson, *Exkludering, assimilering eller utrotning? ”Tattarfrågan” i svensk politik 1880–1955*, Diss. (Lund 2015) s. 40.

resande/tattare. Både zigenare och tattare är åldrade, förlegade och nedsättande begrepp som inte syftar på samma grupp. Den nationella minoritetsgruppen romer består av ett flertal grupper som alla har olika kulturella uttryck och variationer i deras gemensamma språk, romani chib.¹⁵ Begreppet resande komplicerar saken då det finns resande som identifierar sig som romer och de som inte gör det.¹⁶ Det är svårt att definiera dessa moderna begrepp och avgöra vilka grupper som bör hamna under vilket begreppsligt tak, och detta är inget jag kommer beröra i denna artikel. En fråga som blir naturlig är hur begreppen använts i tidigare forskning och vad deras innebörd har ansetts vara av andra forskare.

Tidigare forskning

Den tidigare forskningen är inte enig i frågan om hur begreppen zigenare och tattare har använts. Vissa verk påstår att man under 1920- och 30-talet inte gjorde en skarp skillnad mellan begreppen. Både historikern Merja Ellefson och historikern Tommy Gustafsson har påstått att dessa begrepp är mer eller mindre synonyma.¹⁷ Detta har utmanats av historikern Martin Ericsson som visat hur begreppet tattare är problematiskt då det inte har funnits en enhetlig definition av begreppet.¹⁸ I annan forskning har det påståtts att begreppen använts synonymt fram till 1800-talets slut.¹⁹ Tidigare forskning har behandlat hur synen på romer och resande har sett ut. Ellefsons slutsats om resande är att de ansågs vara nordiskt *white trash*.²⁰ Med *white trash* menar Ellefson att resande sågs som medlemmar av det svenska samhället som samtidigt var ett belastande problem för samhället. Hon visar även att resande sågs som lurendrejare, kriminella, moraliskt förtappade, våldsamma och alkoholmissbrukande negativa exempel.²¹ Ellefson visar dock att resande även på 1930-talet sågs som en last och var oönskade, men trots det ansågs vara medlemmar av samhället.²² Annan forskning har visat hur synen på resande kunde vara både positiv och negativ. Etnologen Birgitta Svensson menar att synen på resande bestod av förundran för deras sätt att gyckla övermakten och kringgå rådande normer samt förakt för dem och deras värv.²³ De gällande föreställningarna som fanns om resande i skönlitterära verk under 1800-talets slut var att resandes kultur och sätt leder dem till våld och en oförmögenhet till att föra sig som den svenska majoritets-

---

¹⁵ Kunskapsguiden, ”Romer och romani chib, *Kunskapsguiden*, u.å.

<<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/nationella-minoriteter/romer-och-romani-chib/>> (4/12 2023).

¹⁶ Kunskapsguiden, (4/12 2023).

¹⁷ Merja Ellefson, ”*Staten är vår herde god*”: Representationer av annorlundabet och ordning i fyra svenska trettiotalstidningar, *Diss.* (Stockholm 2007) s. 129.; Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen: Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet* (Lund 2007) s. 239.

¹⁸ Ericsson (2015).

¹⁹ Montesino Parra (2002) s. 33–34.

²⁰ Ellefson (2007) s. 142.

²¹ Ellefson (2007) s. 142.

²² Ellefson (2007) s. 142.

²³ Birgitta Svensson, *Bortom all ära och redlighet: Tattares spel med rättvisan* (Lund 1993) s. 191.

befolkningen.²⁴ Etnologen Magnus Berg har visat hur det i svensk skönlitteratur från slutet av 1800-talet förekommer föreställningar om resande som vilda och innehavande av ett hetsigt humör.²⁵

Inom forskningen har stor vikt lagts vid myndigheternas agerande i frågan om romer och resande. Både historikern Martin Ericsson och statsvetaren Norma Montesino har gjort översiktliga undersökningar om politiska frågor gällande grupperna: tatarfrågan respektive *zigenarfrågan*. Ericsson behandlar hur tatarfrågan växte fram som ett politiskt problem och hur myndigheterna valde att agera i relation till denna fråga.²⁶ Zigenarfrågan som Montesino behandlar har sin grund i rasbiologin som blev aktuell på 1920-talet och genomgick en stor utveckling under 1920- och 30-talet. Det rasbiologiska tänkandet hade stor påverkan på myndigheternas agerande gentemot både romer och resande. Montesino menar att romer och resande sågs som separata grupper samt att romer var betraktade som en egen ras och resande som en svensk/romsk blandras.²⁷

Ett begrepp som är förekommande i litteraturen är *antiziganism*. Historikern Jan Selling har behandlat hur romer har framställts med fokus på antiziganism. Antiziganism som begrepp innefattar samhällets förutfattade meningar om romer snarare än romernas faktiska karaktärsdrag. Denna idé speglar på så vis likheter med rasdiskursen som jag också undersöker i mitt arbete.²⁸ I denna artikel kommer jag inte att använda mig av begreppet men förhåller mig till det som ett snarlikt, men bredare, analytiskt begrepp i jämförelse med artikelns huvudbegrepp *rasifiering*.

Romer i SDS och Arbetet

Det är tydligt i empirin att romer upplevs som en främmande folkgrupp med både egna kulturella och genetiska egenskaper. Rasifiering av romer förekom genomgående i skrivelserna från *SDS* under de undersökta tidsperioderna. Det var få artiklar som tillskrev några biologiska eller fenotypiska egenskaper till romer i förhållande till de många artiklar som tillskrev romer olika kulturella egenskaper. Tolv rasifierande artiklar identifierades i undersökningen av *SDS* och dessa var jämnt fördelade över de undersökta perioderna. I *Arbetet* ser det dock annorlunda ut. Inga artiklar i tidningen har klassats som rasifierande under åren 1888–1889. Fyra rasifierande artiklar identifieras från åren 1893–1894 och sju artiklar återfinns från 1898–1899. Mängden rasifierande artiklar ökar markant under de avgränsade perioderna för att nästan avta helt med endast en artikel i periodens sista undersökningsår, 1903–1904. Att inga artiklar funnits under åren 1888–1889 kan dock bero på det mycket lilla underlaget med artiklar som rörde romer och att tidningen inte behandlade nyheter i samma utsträckning under denna period. Att rasifieringarnas frekvens avtar så drastiskt i periodens slut kan möjligen förklaras med det redaktörsskifte som skedde 1899. Hur beskrivs romer i de rasifierande artiklarna? I en artikel publicerad i *SDS* 1888 beskriver man en grupp resande romer som ”De brynhyade (sic) vagabonderna”.²⁹ I en annan artikel från

²⁴ Se Magnus Berg, *Romanen och tattaren: Bilden av resandefolket i svensk skönlitteratur 1842 till 2018* (Stockholm 2021).

²⁵ Berg (2021) s. 98–100.

²⁶ Martin Ericsson. *Exkludering, assimilering eller utrotning? ”Tatarfrågan” i svensk politik 1880-1955* (Lund 2015).

²⁷ Montesino Parra (2002) s. 96.

²⁸ Selling (2014).

²⁹ ”Zigenarlif”, *Sydsvenska Dagbladet Snällposten (SDS)* 1/8 1888.

samma år skriver man även där om romer som ”mörkhyade”.³⁰ Detta är ett tydligt exempel på rasifiering där romer blir tillskrivna brun hud som ett fenotypiskt attribut. Beskrivningarna är viktiga eftersom det visar på hur skribenten anser att hudfärg är ett viktigt attribut att presentera för läsaren. I ett större sammanhang visar detta på vikten som lades vid hudfärg som en tillhörighetsmarkör i samhället. Genom att framställa romer som ”mörkhyade” skapas en implicit uppfattning om att svenskar karakteriseras av att ha ljus hud. Det svenska samhället där uppfattningen var att medlemmar hade ljus hud återspeglas alltså i fördomarna om romer. Man ansåg även att romer hade inneboende medfödda egenskaper som separerade dem från den svenska befolkningen. I en nyhetsartikel från början av 1889 skriver man om romer att de ”redan i spädate barndomen tyckas vara lika oemottagliga för köld som värme.”³¹ Även detta är ett exempel på rasifiering då romer tillskrivs biologiskt ärftliga egenskaper. Det är intressant hur synen på romer som biologiskt annorlunda konstrueras i artikeln. Deras tålighet av köld och värme kopplas till deras upplevda kringvandrande livsstil och försöker ge en förklaring till varför de är bättre lämpade för det nomadiska livet. Bilden av romer som framställs i dessa artiklar är den av en separat folkgrupp med egna genetiskt kopplade attribut och egenskaper, separata och annorlunda från de attribut som tillskrivs huvuddelen av den svenska befolkningen.

Ytterligare ett exempel på rasifiering i *SDS* finns i artikeln ”Zigenarlif” från år 1889. Författaren med underteckningen *Str.* besökte en grupp resande romer som slagit sig ned i Flensburgska Trädgården i Malmö. Romernas läger var öppet till allmänheten och för en avgift fick Malmös invånare uppleva både romernas kultur i deras klädsel och sätt att leva men även musikaliska föreställningar med traditionell dans. Dessa tillställningar var frekvent med mellanrum förekommande i tidningsmaterialet. Förekomsten av reklamannonser för musikaliska framträdanden av romer, så kallade zigenarkapell, och denna typ av läger med inträde talar för ett intresse för romers kultur och romer i allmänhet. Villigheten att spendera pengar på dessa tillställningar visar på ett intresse bland folket för de upplevt exotiska och annorlunda romerna. Om kassören vid ingången skrev han:

Han påstods vara 70 år och såg något hopfallen ut men ståtade med lika korpsvarta och yfviga lockar som flertalet af de öfriga. Civilisationens gunst och klimatets ogunst hade förmått honom att ikläda sig en af Georg Holmgrens verldsberömda skintröjor, men för öfrigt var han, liksom de öfriga, iförd högskaftade stöflar med messingstaggar på klackerna och diverse bjertfärgade³² klädespersedlar³³, af hvilka västen blifvit försedd med ofantliga silverknappar, säkerligen vägande inemot ett halft skålpund hvardera.

I sin rapportering lägger skribenten stor vikt vid utseende och klädsel. Både kläderna och hårets färg och form blir i texten egenskaper som separerar romen från svensken. Romer framställs här som främmande och ociviliserade personer separata från den egna svenska gruppen. Tröjan från Georg Holmgren representerar något civiliserat som för skribenten tydligt sticker ut som udda i jämförelse med de andra

³⁰ ”Tombolafesten”, (*SDS*) 9/10 1888.

³¹ ”En zigenartrupp”, (*SDS*) 01/10 1889.

³² Betyder färgstarka eller färgglada.

³³ Betyder klädesplagg.

kläder som romen bär. Hans stövlar, klädespersedlar och silverknappar blir alla klassade som ociviliserade plagg. Vidare i artikeln beskriver författaren romernas hudfärg som sotig. Uppfattningen att romer har mörk hud har även Tommy Gustafsson påvisat vara närvarande i 1920-talets svenska spelfilmer.³⁴

Romer blir, såsom i artiklarna från *SDS*, behandlade som ett eget folkslag med egna genetiska attribut även i *Arbetet*. Genomgående för tidningens artiklar är beskrivningar av romers hud som mörk eller svart, ögon som mörka eller svarta samt hårfärg som mörk eller svart. I en artikel från 1893 ser vi ett exempel på detta. Artikeln är ett utdrag ur en roman med namnet ”Afslöjanden från ett europeiskt hof” av författaren *Outis*. I artikeln benämns romer explicit som en ras och artikeln framhäver vissa fenotypiska attribut som kopplade till denna ras. Artikeln handlar om en drottning som kallas zigenardrottningen i ett sydländskt kungarike. Här beskrivs det att hon har ”två stora svarta ögon, kalla och allvarliga arabögon”.³⁵ Författaren skriver också att: ”Det rika, svarta håret, som drottningen med en något ociviliserad otvungenhet låter falla fritt ned på sina skuldror, bidrager till att framhålla hennes ras egendomlighet.”³⁶

Artikeln exemplifierar således tidens syn på romers fenotypiska attribut som säregna de svenska. ”Den andre” som konstrueras här har svarta ögon och svart hår. Artikeln är ytterligare ett exempel på hur utseende kan skapa en uppfattning av romer som ociviliserade. Som med kassören vid Flensburgska Trädgården lägger skribenten vikt vid hur subjektet är klätt, i detta fall vilken hårstil som drottningen har. Hårstilen som beskrivs som ociviliserad i sin otvungenhet måste förstås som lössläppt och ledig. Den civiliserade hårstilen, passande för en civiliserad drottning, kan förstås som uppsatt och tillgjord. Vidare i en annan artikel i *Arbetet* beskrivs romer som ”zigenare, bruna, fantastiska gestalter”. Intressant nog brukas rasbegreppet även explicit i en annan artikel i *Arbetet* från undersökningsperioden 1893–1894 med rubriken ”Judarne och antisemitismen”. I denna artikel beskriver författaren hur det i historien endast funnits två grupper som ”bibehållit rasens renhet: judarne och zigenarne.”³⁷ Exemplet är viktigt för att förstå hur romer konstruerades som en föreställd ras. Författaren hyser åsikten att romer är en så kallad ren ras, med betydelse icke-utblandad. De föreställningar om biologiska attribut som författaren hyser om romer är inte närvarande i artikeln men vi förstår genom bruket av begreppet ras att det i artikeln ändå produceras ”en andre” och ”en egen” ras. ”Den andre” är romerna med sin egen, skild från det svenska, ”rena ras”³⁸ och ”den egna” blir således en svensk ras.

Även i undersökningens sista period finns exempel på rasifiering. Av de artiklar i *SDS* som undersökts mellan åren 1903–1904 innehåller fyra någon form av *rasifiering* av romer. Inom dessa artiklar är det mörk hudfärg, mörk hårfärg eller svart ögonfärg som tillskrivs romerna. En särskilt intressant artikel från *SDS* år 1904 är den som behandlar ett föredrag av forskaren Arthur Thesleff. Thesleff hade bott med romer i ett antal år och presenterade sina observationer genom ett föredrag. Thesleff beskriver här romernas vandringslust som något inneboende och medfött. Han beskriver hur romernas vandringslust har ökat

---

³⁴ Gustafsson (2007) s. 243.

³⁵ ”Afslöjanden från ett europeiskt hof”, (*Arbt*) 1/8 1893.

³⁶ ”Afslöjanden från ett europeiskt hof”, (*Arbt*) 1/8 1893.

³⁷ ”Judarne och antisemitismen”, (*Arbt*) 3/11 1893.

³⁸ ”Judarne och antisemitismen”, (*Arbt*) 3/11 1893.

och menar att romerna är som ett "irrande folk".³⁹ Romer tillskrivs vandringslust som ett naturligt, medfött och inneboende attribut. Romernas nomadiska livsstil beskrivs alltså inte som ett kulturellt särdrag utan snarare som ett genetiskt sådant. Han går vidare till att beskriva hur försök har gjorts att tvångscivilisera romer och göra dem bofasta men att detta alltid misslyckats. Skribenten, via Thesleff, vill framhäva att romernas "natur" är oföränderlig och tar även upp den så kallade zigenarfrågan.

Denna politiska fråga var aktuell kring sekelskiftet år 1900 och bestod av en debatt kring huruvida invandringen till Sverige var för fri. Synen på invandrande romer blev påtagande negativ och romerna sågs mer och mer som ett hot. Debatten ledde till förändrad lagstiftning några år senare, 1914, och förbjöd romer från att komma in i landet.⁴⁰ I artiklarna "Zigenarnes historia", 1898, "En zigenartrupp" 1889, och "Zigenarne", 1904, alla från *SDS*, framställs romers icke bofasta levnadssätt som ett särdrag med anledning av deras biologiska och genetiska natur. Dessa artiklar är bra exempel på hur romer tillskrivs resandet och det nomadiska livet som ett genetiskt särdrag och de visar även på hur denna syn inte förändras i grunden över den undersökta tidsperioden. Detta skapar en bild av romer som en separat och ociviliserad folkgrupp. Skribenten till artikeln från 1898 menar att romerna själva förklarat att:

de såsom grund för sina vandringar uppgifvit, att deras förfäder under Josefs och Marias flykt till Egypten med Kristusbarnet endast hade velat mottaga gudasonen, men vägrat skydd åt hans jordiska föräldrar; till straff härför var det nu, som de århundrade efter århundrade måste vandra omkring i alla länder.⁴¹

Trots att förklaringen här är baserad på kristen tro så följer den samma mönster som de övriga artiklar som tillskriver romer en nomadisk livsstil med grund i deras genetik. Alla tre artiklar menar att romernas resande inte ansågs som ett kulturellt särdrag utan snarare som något utanför deras kontroll. Även i *Arbetet* beskrivs romers kringresande som något grundat i en medfödd natur. I ytterligare en artikel från 1898 med rubriken "Zigenarnes historia" presenteras romernas nomadiska livsstil som ett straff från gud och ges även här en religiös förklaring.⁴² Förklaringen bygger på att romernas kringresande liv är ett straff som de tvingas till, den icke bofast livsstil presenteras således som ett negativt attribut. I en annan artikel från 1898 med rubriken "Judarne och antisemitismen" behandlas synen på judarna genom historien ur ett rasperspektiv.⁴³ Författaren återberättar innehållet i ett tal av den "ideele anarkisten Elisée Reclus" vars innehåll behandlar judarna som en ras och beskriver rasens renhet.⁴⁴ Både den judiska och romska rasen beskrivs som "kringflackande" och "mellanhänder och kommerssiella [sic] förmedlare mellan olika nationer."⁴⁵ I artikeln identifieras kringflackande som ett attribut tillhörande den judiska rasen men även den romska rasen. Författaren använder själv begreppet ras för att göra gruppgränsdragningar. Liknande

---

³⁹ "Zigenarne", (*SDS*) 22/5 1904.

⁴⁰ Montesino Parra, (2002) s. 94–95.

⁴¹ "Zigenarnes historia", (*SDS*) 14/6 1898.

⁴² "Zigenarnes historia", (*Arbt*) 18/6 1898.

⁴³ Ej att förväxla med artikeln från 3/11 1893 i *Arbetet* med samma rubrik.

⁴⁴ "Judarne och antisemitismen", (*Arbt*) 22/3 1898.

⁴⁵ "Judarne och antisemitismen", (*Arbt*) 22/3 1898.

vad som tidigare visats i materialet från *SDS* blir romer även här tillskrivna kringvandrande som ett inneboende, principiellt genetiskt, drag. Det nomadiska livet presenteras som att vara utanför romernas kontroll. Genom att tillskriva romer kringvandrande som ett karaktärsdrag skapas en ”andre” i formen av en upplevd romsk ras som är separat från ”den egna” svenska bofasta rasen.

Resande i SDS och Arbetet

Endast i fyra artiklar under hela perioden påträffas en rasifiering av resande i *SDS*. I en debattartikel från 1889 med rubriken ”Vandringsfolket i Halland”. diskuteras en kyrkoherdes brev till domkapitlet i Göteborg vari han pläderar för kristen uppfostran åt barnen av ”det så kallade vandringsfolket – eller med en annan benämning »tattarne»”.⁴⁶ Här brukas begreppet vandringsfolket synonymt med begreppet tattare vilket även är förekommande i andra artiklar från denna period. Skribenten diskuterar hur resande är oönskade element och problem som måste tas itu med. Skribenten menar att en vanlig, men felaktig, uppfattning är att en resande är en blandning mellan en rom och en svensk. Ett exempel är följande stycke där skribenten skriver att problem kan uppstå med att styrka vilka barn som tillhör resandefolket som följd till att det är:

på grund af traditionen bland allmogen, som vissa kringstrykande följn anses vara af »tattare»-ursprung, och vandringsfolket, hvilket icke är att förblanda med de tidtals landet genomströfvande, men vanligen snart försvinnande utländska zigenarehorderna af oblandad ras, numera icke till utseendet kan skiljas från den öfriga befolkningen.⁴⁷

Skribenten menar att resande inte nödvändigtvis har en koppling till romer. Förekomsten av föreställningen att resande är en sorts halv-rom är känd även i annan forskning. Birgitta Svensson har visat hur denna föreställning om så kallade tatters ursprung även var närvarande på 1930-talet. Svensson har visat att det vid 1920- och 1930-talet var av rashygienisk synvinkel som resandes ursprung blev en aktuell fråga.⁴⁸ Vid slutet på 1880-talet verkar detta ännu inte vara en aktuell fråga och trots användningen av ordet ras lägger skribenten i denna artikel inte en negativ bemärkelse på resandes påstådda ursprung som halvromer utöver det att de etableras som både svåråtskilda från och icke tillhörande majoritetsgruppen av svenskar.

År 1893 publiceras två artiklar som är rasifierande i *SDS*. I en nyhetsnotis med rubriken ”Sjelfmord” skriver skribenten om en kärlekskrank man, tillhörande en våldsam familj av resande, som begått självmord.⁴⁹ Artikeln avslutas med orden ”Det hetsiga tattarblodet förnekar sig sålunda ej heller här”.⁵⁰ Detta är en rasifiering av resande där det hetsiga blodet ger en förklaring till deras påstådda våldsbänagenhet, både mot andra och mot sig själva. Majoriteten av artiklarna om resande under undersökningsperioden omnämner resande i koppling till olika våldsbrott. En annan rasifierande

⁴⁶ ”Vandringsfolket” i Halland”, (*SDS*) 25/5 1889.

⁴⁷ ”Vandringsfolket” i Halland”, (*SDS*) 25/5 1889.

⁴⁸ Svensson (1993) s. 38–39.

⁴⁹ ”Sjelfmord”, (*SDS*) 4/1 1893.

⁵⁰ ”Sjelfmord”, (*SDS*) 4/1 1893.

nyhetsartikel, också från år 1893, har rubriken ”En prosans singoalla” och handlar om en flicka med resandeursprung som tagits omhand av en svensk läkare och som vid ung ålder satts på en uppfostringsanstalt. Skribenten menar att flickan, trots åtskilliga försök att civilisera henne, inte är kapabel till att leva bofast och sköta ett arbete. Artikeln kopplar tanken om resandes påstådda hetsighet till deras icke-bofasthet. Det blir tydligt i artikeln att resande som inte följer dessa normer av bofasthet och fast arbete blir tillskrivna attribut som försätter dem i utanförskap.

Endast en artikel från perioden tillskriver resande mörk hud, mörka ögon och/eller mörkt hår som fysiska attribut. Detta görs i en nyhetsartikel från 1898 med rubriken ”Dråp”. I artikeln skrivs det om en man som benämns tattare och har mörkt hår, mörka ögon samt är mörkhyad.⁵¹ Materialet visar att det inte var en vanligt förekommande föreställning under denna tid att resande är mörkhyade, mörkögda eller mörkhåriga. Att detta är fallet ser vi även i en debattartikel från 1889 med rubriken ”Vandringsfolket’ i Halland”. Där nämner skribenten hur det inte går att utseendemässigt se skillnad på resande och på resten av befolkningen. Norma Montesino Parra har påvisat hur debatten om romer ”zigenare” och resande ”tattare” under perioden kring år 1897 fokuserade på olika områden angående de två grupperna. Montesino Parra menar att man ansåg att romer var en ren ras och att resande var en ”blandras” mellan svenskar och romer, samt att resande hade en egen kultur som var separat från den romska kulturen.⁵² Detta kan även ses här i hur artiklar rasifierade romer i *SDS* inte behandlar samma tema som de som återfinns i tidningen som rasifierade resande. Resande försöker man ta hand om och de ses som snarlika svenskar – en del av det egna. Romer ses som utlänningar och således som ett utomstående problem.

Endast två rasifierande artiklar om resande förekommer i skrivelserna från *Arbetet* under undersökningsperioden, båda i perioden 1893–1894. Artiklarna tillskriver resande olika fenotypiska attribut som skiljer dem från den svenska befolkningen. Den första artikeln, utgiven år 1893, har rubriken ”Den grannesta flicka” och är en dikt av Levi Rickson under pseudonymen Jeremias i Tröstlösa.⁵³ I dikten skriver Rickson bland annat att resande är svartögda och beskriver deras hår som mörkt som natten.⁵⁴ Den andra artikeln, utgiven år 1894, har rubriken ”Höga anor och tattarkärlek”. I artikeln beskrivs en familj i Småland som huserat en grupp med resande. En ur sällskapet med resande beskrivs som ”ung och svart och vild”.⁵⁵ Vi kan se att genom det icke-frekventa förekommandet av tillskrivande av fenotypiska attribut att föreställningar om resandes utseende som separat från det svenska inte var dominerande i tidningen. Samma tendenser ser vi i skrivelserna från *SDS*. Det saknas även en genetisk förklaring till resandes nomadiska livsstil. Detta var förekommande i skrivelserna från *SDS* där resande blev tillskrivna hetsigt blod som förklaring till deras nomadiska livsstil. Tommy Gustafsson har i sin avhandling om svensk spelfilm på 1920-talet visat att gruppen som då kallas tattare⁵⁶ behövde vara ”svartmuskiga” i syn för att vara trovärdiga på film och att tidens föreställningar om resande innefattade tydligt särskiljande

⁵¹ ”Dråp”, (*SDS*) 7/10 1898.

⁵² Montesino Parra (2002) s. 96.

⁵³ Se *Inledning* för ett längre utdrag ur dikten.

⁵⁴ ”Den grannesta flicka”, (*Arbt*) 15/12 1893.

⁵⁵ ”Höga anor och tattarkärlek”, (*Arbt*) 21/2 1894.

⁵⁶ Gustafsson utgår från att man på 1920-talet använde begreppen zigenare och tattare synonymt.

fenotypiska drag i jämförelse med det upplevda svenska normala.⁵⁷ Dessa drag var liknande de som identifierats i min undersökning som tillhörande romer. Dessa är mörkt hår, mörka ögon och mörk hud. 1920-talets syn på resande verkar alltså skilja sig avsevärt från slutet på 1800-talet. Föreställningar om romer och resande är alltså onekligen sammanvävda i den svenska föreställningsvärlden på 1920-talet. Detsamma kan inte sägas om tiden kring sekelskiftet 20 år tidigare. Resande upplevs vara säregna i den form att de har arbeten som skiljer sig från majoritetsbefolkningens samt att de reser omkring men upplevs inte tillhöra någon separat ras. En möjlig förklaring till varför resande upplevs på olika vis är framväxten av rasbiologi. Birgitta Svensson menar att det på 1930-talet i Sverige fanns en politisk debatt om hur rashygien skulle säkras genom sterilisering av socialt utsatta och genetiskt ”mindervärda” kriminella individer.⁵⁸ Det är möjligt att den samhällsdiskurs om ras och rashygien som Svensson tar upp gav uttryck till nya föreställningar om resandes fenotypiska attribut på 1920-talet som inte tidigare dominerat samhället.

Avslutande diskussion och slutsatser

I den här artikeln har jag granskat synen på romer och resande samt hur dessa grupper blev konstruerade som raser. Den tidigare forskningen, bland annat forskare som Montesino Parra och Magnus Berg, utgår från antagandet att begreppen zigenare och tattare används synonymt fram till 1800-talets slut.⁵⁹ Enligt vissa, exempelvis Tommy Gustafsson, användes begreppen synonymt även på 1920-talet.⁶⁰ Detta sistnämnda går emot den forskning utförd av Jan Selling som placerar tillfället då begreppen får separata betydelser vid sekelskiftet.⁶¹ Resultatet av min undersökning går emot delar av den tidigare forskningen. Resultaten visar att begreppen zigenare och tattare i dagstidningarna åtminstone redan år 1888 används för att beskriva två separata grupper vars främsta gemensamma egenskap var en kringvandrande livsstil. Det är orimligt att anta att begreppen skulle kort efter undersökningsperioden få en synonym användning då grupperna var och sågs som separata och begreppen användes inte synonymt under något år i min undersökning. Resultatet ifrågasätter antagandet om begreppens synonyma användning fram till 1800-talets slut och vidare in på 1920-talet. Detta innebär att synen på dessa grupper kan ha varit mer komplex och differentierad än vad som tidigare antagits.

Mina resultat visar att begreppet tattare används i *SDS* och *Arbetet* för att beskriva en socialt utstött, ekonomiskt utsatt/kriminell och kringvandrande svensk person. Gruppen anses vara svenska till utseendet med vit hud, detta skiljer sig dock mellan tidningarna då resande blir tillskrivna mörk hud, mörkt hår och mörka ögon i *Arbetet*, men detta sker i mycket liten utsträckning. I båda tidningarna är det dock tydligt att resande ses som oönskade medlemmar av samhället. De framställs som hetsiga samt våldsamma och blir tillskrivna våldsamt som en medfödd egenskap. Porträtteringen av resande är mer

---

⁵⁷ Gustafsson (2007) s. 242–243.

⁵⁸ Svensson (1993) s. 32–33.

⁵⁹ Berg (2021) s. 33–34.

⁶⁰ Gustafsson (2007) s. 239.

⁶¹ Selling (2014) s. 18–19.

negativ i *Arbetet* än i *SDS*. Framställningen av resande i *SDS* är fokuserad på resandes beteende snarare än fysiska egenskaper. I *Arbetet* är framställningen mer negativt laddad med en starkare betoning på kulturella och genetiska skillnader från den svenska befolkningen. Resultaten ser annorlunda ut gällande romer. Romer blev tillskrivna ett flertal fenotypiska egenskaper och attribut. De blev tillskrivna mörk hud, mörkt hår och mörka ögon i båda tidningarna och kringflackande, eller en nomadisk livsstil, som en medfödd genetisk egenskap. Denna medfödda vandringslust blev en förklaringsmodell till romernas upplevda självvalt kringvandrande livsstil. Den upplevda vandringslusten och nomadiska livsstilen var gemensam för både romer och resande i båda tidningarna. Romer sågs som en främmande grupp som inte hörde hemma i Sverige och resande sågs som en del av den svenska befolkningen som bar på vissa oönskade attribut och betedde sig på ett oönskat vis. Lurendrejeri, kriminalitet, våldsamhet och status som en oönskad samhällsgrupp var attribut tillskrivna resande i både *SDS* och *Arbetet*.

Resultaten liknar de som Montesino Parra presenterar i sin bok *Zigenarfrågan: Intervention och romantik*. Här identifierar hon en samhällelig gränsdragning mellan den bofasta delen av den svenska befolkningen och den kringresande där den kringresande delen uppfattas som ett hot och en osäkerhet.⁶² Resultaten av min undersökning visar att tidningarnas framställning av romer och resande fokuserade på deras upplevda kringresande natur och att detta var den mest framstående medverkande kraften i tidningarnas framställning av romer och resande. Kringvandrande framställs även som något negativt, kopplat till synen på romer och resande som ociviliserade. I synen på romer fanns det dock även romantiska föreställningar om deras upplevda ociviliserade nomadiska liv som fritt och naturligt. Birgitta Svensson presenterar i sin bok *Bortom all ära och redlighet: Tattares spel med rättvisan* att synen på resande allmänt varit motsägelsefull, man såg ner på resande och föraktar dem och deras yrke men uppskattar den resandes sätt att gyckla övermakten och inte vika sig.⁶³ Mina resultat visar att synen på resande under tiden kring sekelskiftet år 1900 i stort var mycket negativ. Resande konstrueras som ett problem för samhället och ses som farliga och hotfulla. I tidningarnas skrivelser framställs inte den resande som en gycklande, och av den anledningen älskvärd, person i underläge till en överordnad polismakt eller stat. Snarare framställs dem som kriminella och ociviliserade medborgare som samhället belastas av.

Min undersökning visar att rasifiering av romer skedde i mycket större utsträckning än vad som identifierats gällande resande. Romer blev i de båda tidningarna konstruerade som en ras separat från den egna svenska rasen. Romer som ras upplevdes vara mörka till hyn, håret och ögonen samt karaktäriserades av en medfödd vandringslust. Vandringslusten var kopplad med synen på romer som ett ociviliserat folkslag. Genom denna rasifiering av romer som ”en andre” kan vi förstå hur den egna svenska rasen konstrueras som karaktäriserades av ljus hud, ljust hår, ljusa ögon och en medfödd, civiliserad, bofasthet. Rasifieringsprocessen har sin grund i en föreställning om en önskvärd homogenitet och renhet inom den egna gruppen, vilket i sin tur kan legitimera social utestängning och diskriminering av den som skiljer sig från normen. På grund av utseende och fördomar om deras beteenden och kultur var romer utstötta från

---

⁶² Montesino Parra (2002) s. 189–190.

⁶³ Svensson, (1993), s. 191.

det svenska samhället och sågs generellt som utländska och främmande element även när de kommunicerade på svenska. Det har genom undersökningen blivit tydligt att synen på romer och resande präglades av ett rastänkande trots att användningen av begreppet ras ännu inte blivit vedertagen i samhället vid denna tid. Med kunskapen om att synen på romer och resande präglades av ett rastänkande tror jag att teorin hade kunnat utvecklas för att närmare undersöka rasism som fenomen i samband med de två grupperna. En annan undersökning av materialet hade kunnat, med rasism som utgångspunkt, undersöka hur samhällets rasism mot romer och resande format och påverkat deras sociala och ekonomiska möjligheter i det svenska samhället.

Sammanfattningsvis visar resultaten hur begreppen tattare och zigenare hade tydligt mot varandra avgränsade betydelser under tiden för undersökningsperioden 1888–1904. Gemensamt blev grupperna tillskrivna kringvandrande som ett genetiskt attribut. I övrigt var grupperna tydligt avskilda gentemot varandra. Mycket av den tidigare forskningen menar att begreppen längre in på 1900-talet användes synonymt med varandra. Mina resultat kastar tvivel över detta antagande. Denna upptäckt markerar inte bara en avvikelse från tidigare forskning utan öppnar även för en omvärdering av hur vi förstår dessa grupper och deras sociala kontexter i historisk forskning. Undersökningens resultat visar tydligt hur den samhälleliga synen på dessa grupper var vid perioden för undersökningen väl etablerad. Det fanns inga tecken på att begreppen nyligen hade börjat skiljas åt från att ha haft en synonym betydelse, eller att de inom kort skulle komma att användas synonymt. Vidare forskning över hur begreppen användes behövs för att säkerställa att begreppen återgår till en synonym betydelse efter år 1904 som flera forskningsverk menar.

Artikeln har utmanat tidigare forskning och öppnat för en omvärdering av hur dessa grupper och deras sociala kontexter förstås historiskt. Att synen på romer och resande präglades av ett rastänkande trots begreppets icke-vedertagna status under denna tid belyser behovet av fortsatt forskning för att bättre förstå rasismens historiska rötter och dess långvariga effekter. Avslutningsvis vill jag påpeka hur denna analys understryker vikten av att granska historiska dokument för att avslöja och förstå de mekanismer som legat till grund för diskriminering och marginalisering. Endast genom att konfrontera vårt förflutna kan vi hoppas på att bygga en mer rättvis och inkluderande framtid.

Referenser

Litteratur

Berg, Magnus, *Romanen och tattaren: Bilden av resandefolket i svensk skönlitteratur 1842 till 2018* (Stockholm 2021).

Ellefson, Merja, *”Staten är vår herde god”: Representationer av annorlundabet och ordning i fyra svenska trettiotalstidningar, Diss.* (Stockholm 2007).

Ericsson, Martin, *Exkludering, assimilering eller utrotning? ”Tattarfrågan” i svensk politik 1880–1955, Diss.* (Lund 2015).

Furhoff, Lars & Hederberg, Hans, *Dagspressen i Sverige* (Stockholm 1965).

Gustafsson, Harald, *Nordens historia; en historisk region under 1200 år, 3, uppl.* (Lund 2017).

Gustafsson, Tommy, *En fiende till civilisationen: Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet* (Lund 2007).

Holmberg, Åke, Thulstrup, Åke & Torbacke, Jarl, *Världens historia 1870—1914* (Stockholm 1974).

Kunskapsguiden, ”Romer och romani chib, *Kunskapsguiden*, u.å.

<<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/nationella-minoriteter/romer-och-romani-chib/>> (4/12 2023).

Miles, Robert & Brown, Malcolm, *Racism* (London 2003).

Montesino Parra, Norma, *Zigenarfrågan: Intervention och romantik, Diss.* (Lund 2002).

Nordmark, Dag; Johannesson, Eric & Petersson, Birgit, *Den svenska pressens historia 2: Åren då allting hände (1830–1897)* (Stockholm 2001).

Svensson, Birgitta, *Bortom all ära och redlighet: Tattares spel med rättvisan* (Lund 1993).

Selling, Jan, *Svensk antiziganism: Fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar, 2, uppl.* (Limhamn 2014).

Källor

”Aflöjanden från ett europeiskt hof”, (*Arbt*) 1/8 1893.

”Den grannesta flicka”, (*Arbt*) 15/12 1893.

”Dråp”, (*SDS*) 7/10 1898.

”En zigenartrupp”, (*SDS*) 01/10 1889.

”Höga anor och tattarkärlek”, (*Arbt*) 21/2 1894.

”Judarne och antisemitismen”, (*Arbt*) 3/11 1893.

”Judarne och antisemitismen”, (*Arbt*) 22/3 1898.

”Sjelfmord”, (*SDS*) 4/1 1893.

”Tombolafesten”, (*SDS*) 9/10 1888.

”Vandringsfolket” i Halland”, (*SDS*) 25/5 1889.

”Zigenarlif”, (*SDS*) 1/8 1888.

”Zigenarne”, (*SDS*) 22/5 1904.

”Zigenarnes historia”, (*SDS*) 14/6 1898.

”Zigenarnes historia”, (*Arbt*) 18/6 1898.